

GIA), de a művészet határa – minden modern terrorttal szemben – éppen az, *amit még elvisselünk.*

A kérdés természetesen az, hogy Schwarzkogler műve túl van-e ezen a határon. Nem tartok jogot arra, hogy ezt a kérdést *eldöntsem.* Mindenesetre világosan kirajzolódik az értelmezés, a befogadás két lehetséges útja. Az első – az enyém – szerint a képek fenyegető klinikai, bonctermi légköre, a hal-pénisz szimuláció stb. az esztétikai tudásnak, műalkotás és valóság megkülönböztetni tudásának eltörlését, megsemmisítését szolgálta. Ha így áll a helyzet, akkor a Schwarzkogler halála után felröppent legenda vállalkozása igazolása, mint ahogy Schwarzkogler elhallgatása, majd (legalább részben) öngyilkossága vállalkozása – művészi értelemben vett – lehetetlenségének igazolása. A másik nézet szerint „*a sokkolás, megdöbbenés, nasztás gesztusa... háttérbe szorul a halálos szépség mögött.*” Döntse el ki-ki, melyik javaslatot fogadja el.

Ám bárhogy legyen is, az aránytévesztés, az értékelés zavara riasztó. Hegyi Loránd, a kiállításnak helyet adó múzeum igazgatója, a katalógushoz írott ELŐZETES MEGJEGYZÉSÉBEN ezt írja: „*Rudolf Schwarzkogler művészete talán az önismeret kényszerének legradikálisabb kifejeződése, nem individuálpszichológiai, hanem társadalomkritikai és társadalompatológiai értelemben.*” (l. h. 10. o.) Barátom uram, csak egy nevet mondok: Francis Bacon. A század egyik fő képzőművészeti, festészetfilozófiai problémájára, a test problémájára, az önismeretnek a test által, a test roncsolása által való radikális kikényszerítésére ő hatalmas, csak a legnagyobbakéhoz mérhető életművel válaszolt.

Radnóti Sándor

LEVELEK EGY IFJÚ KÖLTŐHÖZ

PARAINESIS, AMIT ELMONDTAM VOLNA SZOBOTKA VIRGILNEK, AKI MAJDNEM MEGSZÜLETETT, DE A JÓ RÁKOSI EMBERBARÁT INTÉZKEDÉSEI HATÁSÁRA MEGGONDOLTA

Hát először is: vállald, fiam. Tehetséged mitológiai ajándék, holtodig nem jössz rá, átok-e, áldás-e, amellett, mint minden mitológiai adománynak, van csalafinta eleme is. Előfordulhat például, hogy hamarabb megéred a temetésed, mint honfitársaid rájönnek, mit tudsz, ki vagy. Akkor is fogadd el, mert ha erre hívott el a sors, hiába akarod elkerülni. Mint a mesében a pusztulás elől menekülő kereskedőt minden városkapuban ott várta a Halál, és rávigyorgott csorba szájjával, alattad is megrendülhet polgári létformád, amiről azt hitted, maga az egyensúly. Nincs menekülés, ha irónak születted, fogadd el hát, méghozzá úgy, hogy tudod, nem természetes tulajdonság a tehetséged, ugyanolyan jel rajtad, mint valami születéssel hozott különbözőség, büntetés nélkül aligha került kezedbe az oldás-kötés hatalma, az erő, aminek révén, mint a színész, sirásra, nevetésre ingerelhetsz, képes vagy forradalmat előidézni, belekaphatsz kezdeddel a világpolitika küllői közt, építhetsz, rombolhatsz, s mindezt betűkkel, hangokkal, a logosz révén, aki a továbbiakban kenyered, urad és parancsolód lesz, szegény szolgálja.

Igen-igen. Remélem, nem képzelted, hogy aki ír, az úr? Menj már, fiam, mesterséged csapda, soha nem lesz egy gyanú nélküli másodperced, az agyadba szerelt kamerát ki nem kapcsolja senki, amíg élsz, te magad sem tudod megállítani. Még csókolózni sem úgy fogsz, mint más, aki nem kapta meg az alkotás képességét, míg ölelkezel, egyszerre két-

felé is figyelsz, aztán fogod a pillanatot, és beleszed emlékezeted jégládájába, utólagos felhasználás érdekében. Ártatlan leszel és életveszélyes, jéghideg és hisztérikus, amellet szinte soha nem teheted azt, amit voltaképpen szeretnél. Pályád kezdetén rengeteg mindent kell vállalnod, míg viszed valamire, pályád végén, ha írói utad sikerült, megnyitsz, bezársz, átadsz, átveszel, nyilatkozol, értekezleten ülsz, értelmetlen körkérdésekre próbás válaszolni, mire feleszmélsz, közéleti tevékenységed meggátol valódi munkádban, s orditozol, nem bírod, meg fogsz örülni. Ha megbuktál, néma vénember leszel, a depressziók pókhálójában guggolsz egy sarokban, vagy másokat faggatsz, elemzed és barátaiddal elemezteted, töprengsz, miért sikerült másnak az, ami neked nem, akkor is orditozni fogsz, hogy nem bírod, hogy meg fogsz örülni, a végeredmény csak a részletekben tér el, igaz, hogy azokban aztán nagyon.

Ez szakma, fiam. Tanuld meg a szakmát. Egyáltalán: tanulj meg minden megtanulható. Nem állítom, hogy elvágja az utadat, ha műveletlen vagy, csak gyakran zavarba hoz majd és megszégyenít a tény. Tudom, vannak östehetségek, világhírű, de pallérozatlan alkotók is, akik sokat adtak az emberiségnek, én mégis arra biztatlak, tanulj. Eleinte úgy érzed, felesleges időpazarlás az a sok minden, amivel az iskola megtöm, még azzal se biztatlak, hogy bizonyos történelmi korokban nem lesz egyenesen károdra, ha olyan erkölcsstelen fogalmakat ismersz például, mint a *ionicus* a *minore* vagy a *coniugatio periphraistica*, viszont előfordulhat, hogy épp e szokatlan hangzású valamik segítenek majd el-tartani a családodat, mert nyelveket tudsz, biztos poétikai, stilisztikai ismeretekkel rendelkezel, és a gyerekeidet iskoláztatni tudod – mondjuk – műfordításból. Tudásod kard és bot, majd megismered a hasznát, ha műveletlen, de előnyös kapcsolatokkal rendelkező ellenlábasad egyetlen jól használt averbód hallatára úgy zavarba jön, hogy azonnal kihasználhatod helyzeti előnyödet, embertársak tudásanyaga ellen nincs orvosság, azért fél a művelt értelmiségtől a hatalom. Tanulj, megéri. A tudásba persze sok minden beletartozik, az is, hogy megnézed, mit irt kortársad és kollégád, mert attól, hogy dühödben vagy irigységben kezdedbe se veszed a

könyvét, még nem teszi meg neked a szíveséget, hogy kimenjen az arénából. Tegyük fel, hogy a sztár hamis, hogy „csinálták”, vagy megszervezte önmagát, míg körbe nem járod, soha fel nem fedezed, hol a páncélján a rés. A tudás praktikus plusz az életben, fiam. Egyébként nem elég csak a kortársaidat ismerned, a magyar irodalom megkezdődött valaha, te egy folyamat bizonyos szakaszának jelene vagy, akit utódok követnek, nem tudod betájolni önmagadat Magyarországon, ha nem ismered, kik éltek és mit dolgoztak előtted, s nem tudod elvégezni e betájolást a világban sem, ha a magyar klasszikusok mellé nem ismerkedel meg a világirodalom múltbeli és jelen termésével. Sok, tudom. Nekünk se volt egyszerű. Ha csak vegetálni óhajtasz, felejtse el, amit mondtam, de ha igazi írónak készülsz, tanuld meg a szakmát. Amit eddig közöltem, a mesterség technológiája volt. Van morális része is, azt is illik megszívlelned.

Játssz gondolatban az irodalomtörténettel, képzeld el a jelenetet, egy rettenetes öltözékű, az éhségtől tántorgó, ápolatlan, inkább holt, mint élő vadidegen esik be Vörösmarty szobájába, akiről ahogy a száját kinyitja, menten kiderül, Isten választotta, ő az új idő új dala, amely a zengzetes hexametereket és a grécizmus maradványait (ha nem tudod, mit fed a szó, keresd Kazinczynál), úgy szétfújja, mint a negyvenkét évvel később majd Huszton világra jövő Szép Ernő pongyolapitypangját a szenvedély szele. Legjobb barátja, legnagyobb ellensége, önmaga folytatása, az Utód áll vele szemben, és a SZÓZAT szerzőjének kezében a sorsa. Ne hidd, hogy egyszerű pillanat lehetett döntenie ennek a nagyon nagy költőnek saját leendő művészi ellenfeleiről – ő úgy határozott, ahogy a szakma becsülete megkivánta: Szálljon a madár, nyisson új távlatot, szülessék meg az új; ha kell, ő majd hátralép egy kis lépéssel, csak addig lesz kínos a fáziskülönbség, amíg a sznobok rá nem eszmélnék arra, kiki monas, a valódi tehetségek nemhogy elférnek egymás mellett az irodalom EKG-szalagjának jelzéseiben, de még örülnek is, hogy nincsenek egyedül a dicsőség steril levegőjében. Ahogy Vörösmarty ráismert Petőfire, úgy ismert rá Petőfi Arany Jánosra, és így ismerj rá te is valamikori riválisodra, aki akkor is a legjobb barátod, ha éppen azt mondja rólad, őselet vagy, múze-

umi tárgy, tavalyi kalendárium. Tanulj a klasszikusoktól alkotói bátorságot és jellemet, segítsd az utánad következő nemzedéket. Megsértheted ezt a szakmai etikát, hiába tenéd, neveden rajta maradna a horgerizmus vádja, a tehetség meg átszárnyalna fejed felett. Az utókor mindig helyrerak minden tévedést, nézd meg, hogy próbált meg mindent Gyulai, hogy meg ne szólalhasson szegény Vajda, mit összeintrikált Jókai ellen is – de – *sidera fulgent*, mondja a jó latin – csillagok voltak, ma is fénylenek. Letakarhatod kalappal az üstökösöt, elég a kalapod, Virgil. Ha igazi író vagy, akkor biznod kell saját tehetségedben, amely persze hogy másnemű lesz, mint az elődödé vagy utódodé, de annak idején, amikor a te szavad fémjelezte a szakma akkori eredményét, megalkotta a maga *aere perenniusát*. (Horatius: latinul is tudni kell.)

Ha sérelem ér, ne izgasd fel magad, nemcsak mert nem érdemes, de olyan meddő. Ha támadnak, hát támadnak, indulj ki először abból, hátha igazuk van, ezt nem könnyű megemészteni, azonos időpontban többnyire nem is lehet, néha évekbe telik, míg rászánod magad arra, hogy felnyisd valamelyik könyvedet, s akkor elámulsz, miért kaptál annak idején idegrohamot, és kívántál kínos halált kritikusod fejére, ez vagy az csakugyan nem hibátlan. Ha akkor éltél volna, amikor az én nemzedékem, más volna a helyzet, akkor, ahogy jobb indulatú újságírók közölték, kettőszáz, abban az időben igen komoly vásárlóértékű plusz forintot eredményezett minden rúgás, amelyet frissen megjelent alkotásod kapott, elvileg nem lett volna szabad tudomásul se vennünk a megfizetett rágalmat, de hát emberek voltunk, fiatalok, és már csak azért is nehezen emésztettük meg, mert esetleg a fizikai szabadságunkat veszélyeztette az irodalmi Cabinet Noir tagja. Ezt is ki lehetett heverni valahogy, mert nem voltunk sem örömhöz, sem bánathoz egyedül, és itt és így hívom fel a figyelmedet: a szakma egyik alaptörvénye, hogy legyen baráti köröd, ahová tartozol, írótársad, aki örül a sikerednek, és veled átkozódik, ha a pályakezdő esztéta a te fejedet viszi szájában a hatalom elé. Barátok nélkül már csak azért is véged, mert csak a barátod szeret annyira, hogy rád ordít, ha elkanyarodol a helyes út-

ról, ellenséged kezét dörzsöli, és lesi, mikor töröd ki a nyakadat. Mindent adj a barátoknak, és mindent fogadj el, ismertem egy költőt, mint költő halott már, az irt egyszer verset a nemzedékéről, s valami olyannal jellemezte kapcsolódásukat: „*mint hegymászóknak, egy költél feszül a derekunkon*”. Kell a barát, nála dugod el az üldözött kéziratot, nála sirhatsz szegyen nélkül, nála engedhetsz meg magadnak gyerekes pöffeszkedést. Akinek nincs barátja, semmije sincs, mint ahogy aki nem tud szenvedélyt érezni, az is elveszett. Ne félj a szenvedélyektől, fiam, szeretni is, gyűlölni is tudnod kell, különben nem kapja meg a munkád azt a lüktetést, amit a madár szive ismer, a motor nem indul magától. Vállald saját esetleges deformitásodat is, egy pályatársnőmet például számtalan más pozitív tulajdonsága mellett azért tartottam nagyra, mert biológiája átkát úgy fogta fel, ahogy felfogta, emberi módon, mit tehetett róla szegény, vállalta, eléggé megsínylette, hogy mint minden hasonló minusszal küszködő kollégája, képtelen volt valódi szerelmeket ábrázolni, mert sose volt alkalma bemérni, mit jelent a nőnek a férfi, a férfinak a nő. De vállald magad, különben téged nem vállalnak, csak önmagaddal lehetsz azonos. És vállald a negatívumaidat is, azt, hogy néha félsz, hát hogy az isten csudájában ne félnél, mikor veszedelmesebb szakmád van, mint az atommal kísérletezőnek, te mindig kockázattal dolgozol, és pusztá szavaddal gyilkosabb tudsz lenni, mint azok az állítólagos gyertyák, amelyeket a rágalom szerint a gonosz protestánsok helyeztek el Lipót császár ágya közelében.

Igaz is, Lipót. Jó, hogy eszembe jutott. Te, nincs még olyan kelendő, kívánatos és jól értékesíthető áru, mint a becsületed, ne add el. Akkor se add el, ha a Rádió főtükára voltál, és évekig csak zsákoló lehettél a nagycsarnokban amiatt, hogy nem óhajtottál belépni a pártba, akkor se, ha rád vigyorog a kultuszminisztériumban egy félanalfabéta, és elkerget elemi iskolába oktatni, mert ott kevesebb kárt tesz elve ellenséges szándékra utaló ókori ismereteiddel. Én ott voltam a szobában, amikor Nemes Nagy Ágnes a nap felé fordította a cipőjét, amelynek alig volt talpa már, és baráti asszisztenciával dobozfedélből szigetelőt szabott magának, míg szép fiatal feje körül érezhető, majdnem érzékelhető

voltak a hozzá szelidült fénykorok. Nincs tanulságosabb történet, mint Móra történelmi festőjéé, aki Lipót császár közismerten fertelmes arcát mindig aszerint alakította át a nagy történelmi tablón, ahogy a politikai helyzet diktálta, a kommün idején követte Evlija Cselebi korabeli leírását: „*feje olyan, mint a medlevi sapka vagy a balkabági mézestök, arca, mint a rókáké, fülei nagyok, mint papucs, ajkai, mint a tevecsikőlé, orra nagy, vörös, mint a padlizsán, akkora szőrszálak állanak ki belőle, mint egy harmincéves férfi bajusza*”. Ezt az iszonyatot – írja Móra – a kommün bukása után angyali szépségű férfivá alakította át, olyan lett az átfestett Lipót, mint a fiatal Rákóczi Ferenc, amikor aztán „beütött Budaörs”, csinalhatta vissza a teveszájú eredetét, mert a Habsburgok éppen nem voltak népszerűek. Szivleld meg, fiam, mit üzen neked Móra, ha te a te Lipótodat elkezded kozmetikázni, nem az ő szégyene lesz, a tied, s még életedben lelepleznek, hiszen ellened bizonyít egész Magyarország. Volt egy kollégánk, nekem egyik házassági tanúm, mikor kinos házaspárrá váltunk a számára, úgy megtagadott bennünket, hogy hozzá képest Iskariót amatőr, adott neki Isten csodálatos költői képességet, eladta, mint a tojást, és tudta magáról, hogy mit csinál, amikor elárulja, amit elárult, de azt hitte, mindent megkaphat az élettől ezen az úton, hogy megmenekül a lyukas cipőtől, a zsákolástól, a megaláztatástól. Nem menekült meg, rangos üldözője lett, iszonyú, korai halál, mielőtt elment volna végképp, mindnyájunkat odakért az ágyához, akiket veszélybe sodort, megtagadott és kinevetett, mert nem tudott meghalni, csak a bocsánatunkkal. Ne hazudj, fiam, a művészetteddel, mert megjáród. Még eddig megjárta mindenki.

És ajánlom figyelmedbe a Tizparancsolatot, mert annál igazabb vezérfonal nem kerülhet a kezvedbe. Ha megtartod, a magad részéről mindent megtettél, ami a te hatalmadban áll, a többi már magasabb erők ügye, az a halott költő, akire már céloztam, azt írta: „*Nálunk hatalmasabb takácsok eresztik szálukat*.” Hagyatkozz a Legfőbb Takácsra, de tartsd meg a parancsolatokat. Ne legyenek idegen isteneid, válaszd ki azt az istenfogalmat, amire hű maradsz minden körülmények közt, akkor nem kell emblémát se cserélgatned, hol ötágú csillagot viselni a nyakadban, hol

keresztet, én azt is elfogadom, ha nem vállalsz klasszikus istenképeink egyikét sem, de akkor legalább legyen az számodra Magyarország. A faragott képek készítésének veszedelmességére már céloztam a Lipót-portrénál, nem is illik, nem is praktikus, a harmadik parancsolatot, ha Magyarországot nem vállalsz istenfogalmadul, külön hangsúllyal elismétlem előtted: ne vedd fel hiába az ő szent nevét. Nincs annál nyomasztóbb, fiam, mint lépten-nyomon valami hétköznapi alkalmakra használni az ünnepre szánt fogalmakat, ne orditozd örökké, hogy magyar vagy, élj úgy, ahogy ebben a történelmi időszakban egy nemzetére büszke és annak tisztességét védő embernek élnie kell. „*Nem érez, aki érez szavakkal mondhatót*” – kiált rád Vörösmarty, akinek volt némi jártassága a hazafi-érzelmek világában. Erőddel takarékoskodj, ha nem is a szombatot vagy a vasárnapot szenteled meg, de vigyázz a testedre, állj meg olykor pihenni, egy a törtétesben elnyomrodott alkotó olyan szomorú látvány. És tiszteld apádat és anyádat, tehát Zrínyit és Ballassát és Kazinczyt és Aranyt és mindenkit, aki ebben a mesterségben hozzásegített saját egyetlen életével ahhoz, hogy azzá légy, aki lettél, és ne lopj, mert a kritikus felfedezi, a kortárs rád olvassa, ne ölj, gondold Vörösmartyra, lehet aktíve és passzíve ölni, ne öld meg féltékenységeddel az indulót, ne öld meg mit se vétő sikeres társad emberi hírnevét gonosz pletykával, rágalommal, irigységeddel. A paráználkodás az ókorban mást jelentett, mint ahogy a mai szóhasználat értékeli, gondolom, nem érzed magad pusztai pásztornak, aki rászorul kecskére, számárra, ne lépd át, ha meg tudod állni, az általános jó ízlés és a normalitás határait, ha meg a biológiaiádból ki veled, ne képzeld, hogy te vagy a nagy elátkozott, nyelj egyet, peched van, próbáld tartani magadat. Nagyon fontos alaptörvény következik, ne hazudd el más érdemét és tehetségét, és ne tégy hamis tanúbizonytságot, mert bizony mondom, hiába teszed, egyszer minden kiderül. Én számodra, ismervén gyarlóságaimkat, lazitanék a tizedik parancsolaton, de egy tekintetben nincs enyhítés, ne vedd el embertársadnak sem ezét, sem azát, legkevésbé jó hírét, és az örömét se vedd el, ha éppen boldog szegény, mert valami sikerül.

És ezzel kész, Virgil, és indulj el az utadon.
Mögötted jó kutya űget, hallod a körme kopogását, úgy hívják: Kétely. El ne kergesd, mert abban a percben, amikor megszűnsz saját művészeted abszolút vivőerejében kételkedni, véged van, jaj az írónak, aki úgy lépked, hogy azt hiszi, tévedhetetlen. Vidd Kételyt, és fűtyülj, ha félsz. Irtózatos utad lesz. Gyönyörű utad lesz. Annyiszor átkoztam meg, ahányszor felébredtem, a sajátomat, s közben minden ébredéskor tudtam, ha mindazt előre tudom, ami bekövetkezett, újra csak elkezdeném.

Szabó Magda

LEVÉL EGY FIATAL KÖLTŐHÖZ

*Az kérdezi; jök-e a versei?
(Rilke – Franz Xaver Kappusnak)*

Irodalmi díjakkal földiszitett, száradó
karácsonyfa vagyok.
Mindent tudok a szakmámról, amit tudni
lehet,
de a költészet titkáról nem tudok semmit.
Lakik bennem egy idegen, ő mindent tud, de
semmit sem árul el,
hiába próbálom meg mágiával szóra bírni:
Isten (és/vagy az Őssejt) nevében! –
kitér előlem, és elnézőn mosolyog.
Verset írni annyi, mint pusztá kézzel nyúlni
át egy tömör téglafalon,
és ujjainkkal tapintani ki azt, amit eszünkkel
föl nem foghatunk
Megigézett a nyelv szépsége? Hirdetnéd
fennkölt eszméidet?
Csapj föl hát költőnek, te hülye,
szállj le a sóbányába, öntözd arcod
veritékével a kéziratpapirt,
fonj egy életen át a vesszoraidból lepkehálót –
fölemeled, s alatta semmi sincs, csak a
megfeketedett vérnyomok,
s a kimondatlanul maradt, nagyobb rész
szervenedés.

P. S.: ISMERETLEN FÉRFI KÉPMÁSA, XVI. SZÁZAD

Verseimet egy zsaroló írja – fölrobbantja a
világot,
ha holnapig nem válaszolnak neki, van-e
Isten?

*Van, van, zengi a reneszánsz kórusa:
dicsőség neki!*

*(A mennyekben, gondolja hozzá bölcsen, a föld
a miénk!)*

Lehet-e bárki vadabb modern, mint
Monterverdi a maga korában,
egy fukar herceget szolgálva, a mindenség
kincstárnokaként?

Ő is, mint Michelangelo, csak a Teremtővel
van köszönő viszonyban,

dramatizálja a gregoriánt, operát ír a
madrigálból,
s megbotránkoztatja a mértéktartást áriái
aranyával –

azzal nem, hogy ekkoriban kiherélik a
majdani kontratenort...

Tisztelt Bankkuratórium, a művészet nem
való semmire,

de még egy fingfejú herceg is fölfogja, hogy
tűkörbe néz,

ha a századok kútjában megpillantja egy
ismeretlen férfi arcát:

jobb fele tiszta és arányos, bal fele torz,
egy szörnyetegé.

Orbán Ottó

Keleti Károly utca, Budán,
1965 decemberében

Kedves Barátom!

Könyvét megkaptam, örömmel olvastam el,
s tudom, az Ön boldogsága éppolyan nagy
most, mint mikor első versét nyomtatásban
látta, s ahogy az első vers e felé a kötet felé
mutatott, remélem, innentől újabb könyvek
következnek, ha bírja érzékenységgel, türel-
mes erővel, s erre szánt életét a szerencse is
kíséri.

Régóta levelezünk. Lelkiismeretesen választom hozzám küldött verseiről a zsenyéktől mostanáig. Azt hiszem, beavatása után „tanárkodásomra” már nincs szüksége, elég, ha a pálya alakulását kísérem figyelmekkel, szeretetemmél.

Emlékszem adys próbálkozásaira. Tanácsoltam, egyetlen költőt se tartson mesterének, csak úgy szabadulhat meg a hatások alól. De olvasson minden nagy magyar költőt, Balassától József Attiláig s tovább. Táplálkozzon a világra bőséges asztaláról. Figyelmeztettem a mesterség kimerítő elsajátítására is, hogy olyan alapot teremthessen magának, amire az életművet rá lehet építeni. Ha a ritmusról van szó, igazítsa lélegzetéhez, még a klasszikusan kötött ütemben is olyant válasszon, ami szervezete, gondolkodása lüktetését követi. Rímei legyenek tiszták, vagy ha nem, akkor érezze olvasója a szándékot, miszerint annak az elcsavart rimnek éppen úgy kell lennie, tehát valami figyelmeztető funkcióban van. Szemlélje, fogadja be a világot, s csak akkor írja meg. Kerülje a megszokottat, amit csak akkor tehet, ha semmi mással nem törődik, csak amit tapasztalt. Megjegyzem, a hagyomány sémáin áttörni a legnehezebb. Az örök témák, a természet, szerelem, halál, bús vagy derűs hangulatok eléggé vonzzák a megszokottat. Hasznos gyakorlatokat végzett a leírásban, szinte házi feladatként írt meg egy-egy természeti képet, tavaszi zsongást, nyári vihart, őszi foszlást, téli magányt. Emlékszem, volt zsenyéje, melyben szerettem, hogy a kora tavaszban az ágak közül feketéllő szarkafészket vette észre, nem az ibolyát, a májusi viharban nem a villámot, hanem a kálászba szökkenet rozstábla ezüst halvillódzását, hullámozását, a zivatart egyetlen rozstáblával szenvedtette el. E téren lassan olyan minőségre tett szert, hogy könyve nagy részében is dominánssá válhatott pontos megfigyelés-re, plaszticitásra, nyelvi tömörségre törekvő akarat. Megragadóan szépek ezek a versek, ám engedje meg kifogásaimat is.

A leírás önmagában kevés. Azt gondolhatta, nem kell magából hozzáadni semmit, a tárgy lelke, szelleme tükre lehet. A magyar leíró költészet Petőfivel kezdődött igazán. Szerepe azért nagy, mert új, ismeretlen világot látatott, a PUSZTA TÉLEN-ben úgy van a költő, mint azelőtt senki lírikus, szemlél, átél és

leír, megfest egy csodálatos tablót, fölénékli a Parnasszusra a csárdát, a betyárt, a falusi, pusztai udvar életét. Abban a korban beradalmi tett, szentségtörés, mint egy barokkirádás templomban a tömjénfüstbe szálló pipafüst, a subás pásztor pöfékelése. Századunkban József Attila hasonló eredetiséggel emelte költészetté a proletár külvárosi tájat. Az Őn leíró versei csak szépek, nem újdonságosak. Pontos, érzékeny megfigyeléseit mutatják, képességet az eredeti, néha meghökentető hasonlatokra, metaforákra, képzettárisításokra, de hiányolom azokat az eresztékeket, melyek Önt a tárgyhöz kötik, és verse által az olvasójához. Megírja a nyári vásárt, az eső utáni tájat, a napraforgót, a békanyálas tavat, az '56-ban széloltó Budapest újjáépítését, az állványok városát több-kevesebb strófában, s magára hagyja a verset. Remélem, ezek a kezdemények csirái lehetnek a kiteljesedésnek.

Míg az előbbieket alig jelzik, hogy ebben a korban él, valószínű, az irodalompolitikusok, kritikusok hatására, legyen az író elkötelezett, elkötelezett verseket írt kiválsalmai ellenében, fölmutatván a falu nyomorúságát, a pajták újkori várromait, az elnémult száját, mert már énekelni sem szabad. Az ÚJKORI VÁRROM, a SZABAD-E ÉNEKELNI ebből a körből a legjobbak, költészetté lényegült darabok, de általában szociografikus versei tárgyuk következtében prózába illenének. Ezt akkor hiszi el nekem igazán, ha abban mondja ki a zsúfolt vonatok ingázó, városba szakadt falusi utasait. Bár annyiban ellentmondok magamnak, miként Petőfi és József Attila új tájakat fedezett fel leíró költeményeiben, fontosnak tartható a vonatozók, a restizők, a külvárosok falusiakkal szaporodott népe, mégis egy költőkar tagjaként mondja ezt, csupán tehetségével egyéniesíti. Ehhez a szociografikus prózát ajánlom, kedves Nagy István.

Ezek után muszáj figyelmeztetnem a népi-urbánus ellentétre, melyet Őn eddig a szó szoros értelmében nem tapasztalhatott, a hatalom földője alatt fortyog a szellemi élet fazezában. Amikor kritikusa azt írja, verseiből kitetszik, az a magyar, ami a körúton kívül esik, gondolhatna erre a könnyen előrántható megítélésre még akkor is, ha az a pártelkötelezett ítésk a magyarság, a falusi erkölcs, hagyomány visszaszorításának kínja iránti el-

fogultságára céloz. Ne törődjön velem, csak az lehet a tárgya, amit átél, amit igaznak tart, testébe-lelkébe szervült, csak az hitelesíti, az az egyetlen biztos fogódzó, különben elvész a kívánalmak sodrásában. Most így van, jöhetnek más irányok, divatok, ne hallgasson másra, csak a belső sugallatokra. Falun született, minden vagyona onnan való. Ami most a kelleténél direktebb, később majd absztrahálódik, tán eredete észrevehetetlen, de mégis minden sora a saját, megélt életétől sugárzik. A KÖTELEZŐ ÚT című verse városi, a lakástól a hivatalig tartó útról szól, mégis a „*Mintha a csillagok közül vennéd fél liter tejed meg három zsemléd*” mondatában azok a csillagok sütnek, melyeket gyerekkorában látott. Köszönje meg a sorsnak paraszti származását, falusi gyerekkorát. Korán rászokhatott a munkára, annak kinyára, örömére, s hogy mindent ihletetten, pontosan kell csinálni, s az az idő naponta ellátta a világ bőségével, a harangok, szelek ritmusával, a kertek, mezők virágainak rimeivel, a teljes égbolt csillagos végtelenjével, tanulhatott az otthoni dombok, völgyek és a „*térfoldi remete*” Somló együtteséből arányt, harmóniát, átélhette a viharok aszimmetriáját. Ami azért nem jogosíthat kizárólagosságra. A városi költő éppúgy teremthet a falakból, gangokból, utcakövekből, piacokból nagy életművet, miként Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Vas István, mert törvényszerű Csokonai mondása, a „*semmiből világokat*”, mint végső posztulátum.

Írok még szerelmi költészetéről is. Tetszik, amikor nem udvarol vagy átkoz. Egyszer rájött: „*te vagy a déli táj, folyóba billenő lapály, rétek zöld verőfényein át katicabogarohanás*”. Máskor a nő szobáját hajnali kocsmának kívánja, vagy az iszonyodva föltámadó képek pokolbugyrának. Ifjonti végtelenség! De ha egy bükki éjszaka intim szépségét varázsolja elő, vagy ha katonáskodása hitveshiányát írja meg tárgyilagosan, minden fölfokozottság nélkül, meggyőző. Végigvitte a versgondolatot, nem úgy, mint több darabjában, ahol azt hiszi, a metaforikus poén elég, hogy a vers tovább zengjen olvasójában, mint az utolsó harangkondulás. Ilyen befejezéssel ne éljen! Hagyja, a vers tegye azt, bizza rá magát. Akármilyen szépek tetsző: „*perzselődnek a tor-*

nyok mennyekbe vetett horgok magasan mint szerelmem állnak a romlás ellen” – veszít a hiteléből, mert kívülről rakta oda.

Szívemből kívánom, írjon igaz és szép verseket, az legyen az egyedüli mérce, a versek tárgyát az élet úgyis megadja majd, és bírja csodálkozással, indulattal.

Baráti szeretettel –

Agh István

Mahopac, 1993. február 8.

Kedves Barátaim,

nem kis meglepetéssel olvastam leveleteket, amiben arra kértek, hogy – Rilkéhez hasonlóan – nyilvánosan szóljak egy fiatal költőhöz. A kérés teljesítése több szempontból is problematikus számomra.

A fenti kéréssel nem egy fiatal költő fordul hozzám, hanem egy folyóirat szerkesztői, egy valóságos vagy fiktív fiatal költő nevében. Korántsem biztos, hogy legitim-e részletekről ez a kérés. Levelem olvastán miért ne vághatná szemembe egy fiatal költő: felhatalmaztam-e valakit, hogy nevémben kérdezzen, s esetleg olyan valakit kérdezzen, akiről a szerkesztőkétől talán teljesen eltérő véleményem van? Egyszerűen: nem mértéktelen hiúság lenne-e részemről feltételezni, hogy véleményeiket („*a számunkra legfontosabb magyar írók/költők*” stb.) akár csak egyetlen fiatal költő is osztja?

Hogyan írhatnék egy fiatal költőnek anélkül, hogy ismerném a verseit?

Nem sértő-e esetleg bármely fiatal költő számára, hogy olyan absztrakcióként kezelik, amely absztrakció megenged egy általános, személytelen választ?

Végső fokon mindezek a kérdések arra az alapvető meggyőződésemre épülnek, hogy a vers határozza meg a költőt, nem pedig fordítva. Vers hiányában – s ez Rilke csatolt leveléből is világosan kiderül – az idők kezdete előtt vagyunk, azaz nincsen még költő.

Azt hiszem, értem, mi indított benneteket arra, hogy körkérdest intéztek néhány magyar íróhoz. Bevallottan, hogy létrejöhesse egy tartalmas beszélgetés, esetleg kialakulhat

LEVÉL EGY FIATAL PÁRNAK

Posztrealista szíves tanácsok

az új magyar ars poetica, amely által – Besenyei szavaival – „a nemzet mulatná vélünk magát... de a tudomány, magyarság azonba épülne”.

Két évszázad távolságából is megható a Habsburg-testőr valószínűleg emberi hiúságból származó igyekezete. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy az eredmény mélységesen alatta maradt a szándéknak. Szerb Antal szavai – „nem a tehetség vagy az írói mondanivaló leküzdhetetlen imperatívusza kényszeríti az írásra” – Rilke idézett levelében kérdésként hangzának el: „kell-e alkotnia?”.

Ez a kérdés mélységesen személyhez szóló, s a válasz rá nem irodalmi folyóiratokban adatik, hanem abban a többnyire brutális egyedüllétben, amely a teremtő alkotás természetes közege. Vagy ahogyan egy versemben próbáltam megfogalmazni: belülről kifelé.

Talán méltánytalan vagyok Besenyeivel szemben, hiszen szándéka, a magyar világ felébresztése, mindenképpen nemes, megbecsülendő igyekezet. A költészetnek azonban – s alapvető meggyőződésem ez is – nincsen egyéb célja, mint önmaga megeremtése.

Természetesen, mint minden, a költészet is szolgálatba állítható, magasabb célok eszközévé süllyeszthető, de ezáltal nem önmagához ad valamit, ami nélkül nem lenne az, ami, hanem szociográfia vagy kultúrtörténet tárgya lesz. Legitim emberi tevékenység ez is, csupán kívül esik a költészet határain.

Befejezésül: bevallom, nem tudnám egyetlen embertársammal sem közölni, hogy mit kaptam Rilke verseitől, legfeljebb arra biztathatnám, hogy olvassa őket, annak reményében, hogy megkapja tőlük azt, amit én.

Afelől azonban semmi kétségem sincs, hogy többről van szó, mint amit akár Rilke az ifjú költőhöz írt leveleiben adni tudott.

Nincs kifogásom ellene, hogy közöljétek a fenti sorokat, amennyiben rendelkeznek relevanciával, s kérem megértő türelmeteket, hogy lényegesebbre képtelen vagyok.

Öszinte barátsággal

Horváth Elemér

Kedves Szép Dickinson Irén! Kedves Jó Rilke Lajos!

Először is, persze, minden először van! ez a levél is, s e télutói hajnalon Puskint nem tudom többes számba tenni, írom hát jakvám-pisúcsivözseboljestojamaguuscósokszakátt... A *memoriter* nem szólna sehogy, hisz fűtörésznek már a madarak, ti tudjátok: ők igazi költők. Szándéktalanul képezik a hangot. Se honorárium, se dicsőség, se szilencium, se csatatér. Csak a fölszálló köd és a mi **fülünk** kellően szőrös párnája. Mihail Mihajlovics Bahytin – ti ezt is jól tudjátok – minderről alig értekezik **A SZÓ AZ ÉLETBEN ÉS A KÖLTÉSZETBEN** című munkájában.

Lajos uramnak azt tanácsoltam korábban, hogy csak módjával építsen N. Chomsky **GENERATÍV GRAMMATIKÁJA**-ra, mert Philadelphiből nézvést ugyan minden a helyén van, de itt, a ladányi Körös-parton eligazítóbb lehet olykor a fűzek szemantikája. Ha már ti sorosok választott keresztútján „verset vékeztek” egymásnak, és néha megtiszteltek „kétékezes” műveitekkel is (bár ez szörnyű lelemény, és a görög időkből eredeztethető, csak elfeledkezünk róla), én csak hümmögök. De nektek szabad azt is gondolni: irigykedem! Közösen álmodtok, külön irtok, de végtelen empátiával már-már egymás lélegzetén, ritmusán áramolva, lebegve szűritek meg a versmondatot. Bizony látom a kétségbeesést, „az utolsó szó keresését”.

Most már csak az a kérdés, szerethetem-e valamiféle levélbeli könnyű séta alkalmából az én Dickinson és Rilke barátaimat, akik a Duna-partról meg a Körös-partról egymás életének estek, mélyszántással kaszabolják föl önnönmaguk védett integritását, káosszá dúsitott rendjüket (T. S. Eliot). Nem, nem szerethetem annyira, hogy ne mondanám el nekik: először és másodszor és harmadszor is egy költőt kell megölnünk – önmagukban –, hogy egy másik világra jöjjön, és a majdani keresztelőjén olyan vizet kapjon a homlokára, amelytől a szaharai létet is könnyen végiggyalogolja. Az üdvösség tiszta, oázisos

cseppjeit, a kitaszítottság, a magányosság elviseelésének olyan elemét, amely az árnyékban magát növeszti, de a szabadságot nem zsongorítja. A költészet „nagy szavai” közül érdemes legalább a porba irtni meztelen lábujjal, amit Márai NAPLÓ-jába karcolt, idegenben, nem küzdve semmivel, csak a papír- és íróminőséggel: „*A szabadság az onként vállalt, jogosnak elismert kötelességek összessége. Minden más nem szabadság, hanem önzés és kapzsi túlzás.*”

Válaszok általában nincsenek. A konkrétak pedig többnyire célirányosan brutálisak. Jó vagy rossz valami. Sikerült vagy sikerületlen; esetleg sületlen tészta, amelyben minden ritka alapanyag kellő arányban benne van, csak éppen az áthevítés Celsiusa nem érte el a kellő fokot. Vagy a kútmélynyi álomból lassan merit a vándorló edény, ami egyszerűen csak bádoggödör, s ezért „*mire túl az éjszakán*”, már a hajnal sajnálatja magát. S mi lemondók vagyunk, megadjuk magunkat a vers talányos életének. A meg nem születettek életét áhitja meg minden zseniális vers, melyre sohasem lesznek kellő szavaink. Ha lennének is, nem lesz elképzelhető szörendünk, ha lenne, akkor a gondolat szépsége fölrobbantaná a zseniális képletet. Ezért a versek legjava „az elmélet sziklám” csúszkál, fogást keres. De sem a csúcsra, sem a mélységbe nem kívánkozhat. Nem maradna hely akkor szívünkben, törekvésünkben és legőszintébb hajlaimainkban ennek a kifejezésabszolútumnak.

A kísértés nagy, a kút viszont mély; a próbálkozás pedig szakadatlan. E lelkiállapotról álljon itt egy fiatal költő verse:

KÚT

bár én mindent megteszek
nehogy kísértés karmolásson
mégis mégis
éjszaka többször
versre ébredék
szép szavak
szavakba merülnek
csobbannak az
álom-furta kútban
kimerni nincs mód
hiába csikordul
sűrűn a lánca
a vers lent marad
fogolyként örökre

s nem érdeklí már
kinek a vödre
fordul ily gyakorta fölötte
és újra meg újra hiába

Fölösleges lenne újra belekiáltani „a kút tölcsérébe” beismerő szövegünket: megpróbáltuk, de hiába! A visszhangot akár kedvetek szerint Roman Jacobson úr derék gondolatával dúsíthatnánk, de nincs sok értelme. Az álmoskönyvi meg ezzel rokon „költészettani recepteskönyvek” szép és elegáns osztályozása, ha gyakorló „bűnöző” végzi, ideig-óráig szabadulással is kecsegtet. De a büntetést, a tehetségéhez méltót, senki nem kerülheti el. Ezt minden induló költőnek kötelezően „nyakába tennem”, s nem érem, de súlyos és szabálytalan, ezért minden mozdulattal sebeket ejtő kő formájában. Így cselekedj, amikor a szavakat illesztgeted, így válassz Mestereket, és kötelezően így öld meg őket! Ha ezt tudod, csaknem mindent tudsz a költészet poklaiból.

Illetve mégse: a „gyilkolászás mámora” ebben a műfajban csak nagyon személyes, önmagunk ellen irányuló lehet. Így tisztességes a játszma. Hogyan is írta már ifjan is mesternek számító barátunk, aki bekalandozta a nagyvilágot, de a naponta változó poétikai szellőcskékből semmit se jegyzett meg úgy, hogy ne törölhette volna le a saját, érvényesebb fuvintásaival: „*Nem, gyönyörűm, a költészet / kitartó és aprólékos onkvégzés. / Kísérlet arra, hogy a bordákkal abroncsos / mellkasból kifűjjünk / egy teljes égboltnyi lélegzetet.*”

Ennyi kegyetlenség után, kedves, szép és jó barátaim, Dickinsonom és Rilkéim, nem kis rezignációval fejezem be „hajnali, megrésze-gült” leveletem, amely nektek, a ti fiatal életkorotokban, egyetlen határozott biztatás lehet, természetesen megint egy fiatal költőt másolok ide. Okulásul!

MESTEREK!

A tanítványok szökdösnek már
röpdösnek már: nem bírják a
gyűlölködés elsajátítandó tananyagát
– amivel más mestereket kellene illetniük –
nem bírják a feltétlen dicséretnek
hosszan kitarított zengését
nem bírják tudóvel szájjal

s leginkább szívvel –
egyszerűen elmennek szöknek
az asztaltól imázsamolytól
örökre szegénylegénynek tékozlónak
legyintésre se érdemes hűtlen fiúnak
kegyvesztett bitagnak örökre bélyegesnek –
szótlan tűnődő férfiakat keresnek
kiknek nincs szavuk panasza
– holott nekik lehetne bőven –
nincs kezük fenyegetésre
nincs lábuk a változó trónusokhoz
nincs szemük a mások birtokára
nincs egyebük a szótlan derűnél –
és ülnek a tanítványok a világ útszélein:
fűszál a szájban álomtövisek a szemben
angyali felhőbrokátban izzik a dél
de nincs éhség nincs korgó gyomor
nincs szomjúság semmiben nincs hiány –
vagy mégis-mégis ebben-abbán
mert a megbillent fejek talán
a vidám szívű halott garabonciásokra
néznek/látnak
a titokban ittmaradókra
akik a csillagok sziporkáival üzennek
a sírdombok zöldjével vagy beesett hantjaival
is
madárfüttyel is s olykor a legárvább
utcasarkon

szembejönnek mint egy káprázat álrühás
hercegei
de leginkább az ég megfakult kárpitja mögül
figyelik ezt a szörnyű földi hajsztát/felfordulást
figyelik a szökésben levő szolid
fegyencruhákat:
majdani MESTEREKET

Nagy Gáspár

P. S. 1971 tavaszán a Duna pesti oldalán lévő
Terv presszóban találkoztam egy ilyen költő-
vel: aKI tűnődő volt és természetesen garabonciás,
abban a rövidre szabott ötvennégy esztendejében.
Órája már igencsak ketyegett. Alig fél tucat évben
mérték az idejét. Gyalogosan mentünk – jó kis séta
volt! – a New York-házig. A lift rossz volt, így
gyalog, lépcsők szonett-során szálltunk a III. emeletre.
Nagyon komolyan rám nézett, és azt mondta:
„– Most pedig tedd ki mindkét zsebedből a kézi-
gránátokat és a *Népsport*-ba csomagolt összes
versedet! – Tizenkét vershez hasonlító valami
maradt ott szerkesztői asztalán. – Barátocskám,
ez rengeteg! Csak a *Sport* után olvasom el.
Szerencséd lenne, ha a Fradi közel ennyi gölt
rúgott volna a tegnapi edzőmeccsen!” –
Most lenne 70 éves.

A folyóirat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium,
a Soros-alapítvány, a Budapest Bank, a József Attila-alapítvány
és a Central & East European Publishing Project (Oxford)
támogatásával jelenik meg